

TIJDSCHRIFT

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

8^e Jaargang

AMSTERDAM

G. THEOD. BOM EN ZOON

1900

iets over het bepalen van Ponden en Munten.

Vaak is het ontcijferen van in de rekeningen gebruikte ponden een ingewikkelde aangelegenheid, en is het enkele malen zelfs ondoenlijk, om bij volslagen gemis aan gegevens, de gebezigde rekeneenheden te bepalen, dikwijls is het nog bezwaarlijk dit te doen, wanneer de veelal vreemdsoortige becijferingen op voor ons zoo zonderlinge wijze aan bekende grondmunten zijn vastgelegd.

Slechts in enkele gevallen is het niet moeilijk nategaan met welke ponden gerekend is; het zijn die, in welke deze rechtstreeks met bekende munten zijn in verband gebracht.

In betrekking nu tot het eenvoudige en het meer ingewikkelde der bepalingen nopens de gebruikte ponden en munten in oude bescheiden, lasschen wij hier eenige posten, ontleend aan de thesoriërs-rekening van JAN PHILIPSOON van Leiden, in.

Het stuk, waaruit de voorbeelden genomen zijn, loopt van 25 Februari 1340 tot 25 September 1341, en is, blijkens het volgende, in het Pond Groot van f 42,00 gesteld. Slechts bij aanhaling van vreemde munt, en overigens in een enkel ander geval is daarin van ondergeschikte ponden of payementen gebruik gemaakt.

De eerste uit die rekening overgenomen post, voor ons oogmerk geschikt, luidt als volgt:

Anno 1340. Item ridem per Willelmum Puls, apud Balenchenium feria quarta post Philippi et Jacobi eodem anno ad expensas domine comitisse, unde idem tenetur computare, 200 Scuta, facit 15 £. (Bladz. 61.)

De uitgaaf bestond uit 200 Scuta, waarvoor in rekening is gebracht een bedrag van 15 £.

Is het nu bekend, dat onder het Scutum het Schild moet worden verstaan, en dat de vaste gang van die munt overeenkomt met f 3,15 van ons geld, dan is het waarlijk hier niet moeielijk het gebruikte pond te bepalen. Het is dan duidelijk, dat het bedrag daarvan moet overeenkomen met $\frac{200 \times f 3,15}{15}$ of f 42,00.

Men heeft hier dus te doen met een dier gevallen, waarin het onbekende pond rechtstreeks in bekende geldstukken is uitgedrukt.

Ook de onderdeelen, de schellingen van het pond, kunnen op even eenvoudige wijze uit

die rekening worden bepaald, door posten van inhoud als de volgende:

Anno 1340. Domino de Agimont feria quarta post dominicum palmarum anno 40 in Middelburch per Johannem ex Camps jussu domini comitis in discomputationem debitorum suorum 12 scuta, facit 18 sc. (Bladz. 60.)

Hier zijn 12 Scuta of Schilden in rekening gebracht en daarvoor vindt men verantwoord een bedrag van 18 schellingen. Het is duidelijk dat elke schelling dus wordt bepaald door $\frac{12 \times f 3,15}{18} = f 2,10$.

Op gelijke wijze kunnen ook de onderdeelen van den schelling, de deniers groot, worden berekend. De post, daarvoor geschikt, luidt:

Anno 1340. Item eidem per Egidium Petri de Coudekerck Sabbato post diem Maji apud Bruxellam de pecunia, quae venerat de reditibus venditis Super oppidum de Middelburgh 1 scutum, facit 18 d. gr. (Bladz. 56.)

De rekening van EGIDIUS VAN KOUDEKERCKE bestond uit slechts één Schild, voor hetwelk verantwoord zijn 18 d. groot. Elke duit of denier groot moet dus gerekend wezen op $f 3,15 : 18$ of op $f 0,175$.

Het Pond, de Schelling en de Groot zijn nu achtereenvolgens bepaald, en uit de twee laatstelijk verkregen uitkomsten blijkt, dat ook dit pond van $f 42,00$ gelijk stond met 20 schellingen en de schelling met 12 grooten; want

$20 \times f 2.10 = f 42.00$, en $12 \times f 0.175 = f 2.10$, terwijl hieruit weder volgt, dat het volle bedrag der rekeneenheid overeenkwam met 20×12 of 240 grooten.

Dusdanige indeeling in 20 schellingen of 240 grooten, gold echter voor alle middel-eeuwsche en later gevolgde ponden, onverschillig op welk bedrag deze waren bepaald. Maar was het aantal schellingen en grooten in eenig pond vervat, altoos gelijk, de gang van die ondergeschikte munten zelve regelde zich natuurlijk steeds naar het bedrag of de waarde van het pond, waarop deze betrekking hadden.

Even eenvoudig als het bepalen der ponden met hunne onderdeelen, kunnen in vele gevallen ook de berekeningen van voorkomende munten zijn. En dit is het geval, wanneer de munt in bekende grooten is bepaald, of wanneer slechts een enkel soort van geldstukken in bekende ponden is uitgedrukt.

Door het bekende bedrag van den schelling, kan uit het volgende de Aureus, het dubbele Lam, berekend worden:

Anno 1340. Item eidem per eundem Hencicum apud Chandauum feria quarta ante natiuitatem beati Iohannis Baptistae 2 duplices aureos, valent 5 sc. gr. (Bladz. 57.)

Voor de twee dubbele Aurei is in rekening gebracht een bedrag van 5 β gr. of van

$5 \times f 2,10 = f 10,50$. Voor elken dubbelen Aureus moet alzoo gerekend wezen $f 5,25$.

De enkelvoudige Aureus van $f 2,625$, stond ook als Lam bekend.

Door de kennis van de waarde van den schelling en de groot is men door het onderstaande in staat ook een andere munt, Tentorium genaamd, te bepalen:

Anno 1340. Per Johannem Hamer apud Anthoniam jussu domini comitis feria secunda post octavam Pasche orghauste comitis Flandrie 10 florenos cum tentoriis, facit 17 sc. 11 d. (Bladz. 48.)

In rekening zijn gebracht 10 Tentoria en daarvoor is verantwoord een geldelijk bedrag van 17 β 11 d. gr. of van:

17 β Groot,	$17 \times f 2,10 =$. .	$f 35,70$
11 d „	$11 \times „ 0,175 =$. .	<u>„ 1,925</u>
Samen voor 10 Tentoria .			$f 37,625$
Elke munt is dus gerekend op .			„ 3,7625

Het Tentorium of de Tent was de schelling van het aloude Pond Groot van 43 Guldens van gewicht of van $f 90,30$, dat nog op den ouden voet verdeeld was in 24 schellingen elk van 10 grooten.

Door het volgende kan de Leeuw, de florenus cum Leone, berekend worden:

Anno 1340. Item eidem per dictum Henricum apud Miereweghe Sabbato post octavam sacramenti 11 scuta et 3 leones, facit 21 sc. $4\frac{1}{2}$ d. gr. (Bladz. 57.)

Het uit te keeren bedrag bestond uit 11 Schilden en 3 Leeuwen, waarvoor verantwoord is een geldelijk bedrag van 21 β $4\frac{1}{2}$ d. Dit laatste in onze munt overbrengende, heeft men:

$$\begin{array}{r} 21 \beta \text{ Groot, } 21 \times f 2.10 = \dots f 44,10 \\ 4\frac{1}{2} \text{ d. } \quad \quad \quad 4\frac{1}{2} \times \text{ „ } 0.175 = \dots \quad \quad \quad \underline{\text{ „ } 0,7875} \\ \text{Samen} \dots \dots \dots f 44,8875 \end{array}$$

Hiervan afgetrokken 11 Schilden

$$\text{of } 11 \times f 3,15 = \dots \dots \dots \underline{\text{ „ } 34,65}$$

Rest voor 3 Leeuwen $\dots \dots \dots f 10,2375$

Eén Leeuw is dus gerekend op $f 3,4125$.

De Leeuw was de munt voor het Tournooisch van het oude pond van $f 54,60$ of van 26 Guldens van gewicht.

In het onderstaande is dezelfde munt, Leeuw genaamd, uitgedrukt in d. groot.

Anno 1340. Item dicto die ibidem per dominum Theodericum de Walcourt, quem dedit Coppelino janitori apud Anthoniam, quum iuit versus Hollandiam, florenum cum leone, facit 19 $\frac{1}{2}$ d. gr. (Bladz. 33.)

De Leeuw, hierboven berekend op $f 3,4125$, wordt in dezen post bepaald op 19 $\frac{1}{2}$ groot, dus insgelijks tot dit bedrag, want $19\frac{1}{2} \times f 0,175 = f 3,4125$

Ook kan uit de aangehaalde rekening de kleine Florentijnsche Gulden bepaald worden. In het volgende komt deze munt, die ook dikwijls Gulden Halling heet, voor:

Anno 1340. De rege Bohemie per manus domini Bohanis de Pisse per litteram domini, datam apud Valenchenium Sabbato post Marie Magdalene anno 41, in discomputationem majoris summe pecunie. in qua tenetur domino comiti, 1000 parvos florenos, val. ut in expositis sunt computati, 4 parvi floreni pro 3 scutis, 750 scuta, facit scuto pro 18 d gr 56 ℔ 5 sc. (Bladz. 14.)

De bedoelde munt kan hier op drieërlei wijze berekend worden. De klerk toch zegt, dat 4 Guldens gelden voor 3 Schilden. Elke Gulden had, volgens deze bepaling, alzoo gang voor $\frac{3 \times f 3,15}{4} = f 2,3625$

Ook deelt de steller van de rekening mede, dat de 1000 Guldens overeenkomen met 750 Schilden. De laatsten nu leveren een bedrag op van $750 \times f 3,15 = f 2.362,50$ en deze geldsom, gelijk staande met 1000 Guldens, moet ook hierin één dezer gerekend wezen op $f 2,3625$.

Voor de 1000 Guldens wordt eindelijk door den klerk verantwoord een bedrag van 56 ℔ 5 β of van:

$$\begin{array}{r} 56 \text{ ℔ Groot, } 56 \times f 42,00 = f 2352,00 \\ 5 \beta \text{ „ } 5 \times \text{ „ } 2,10 = \text{ „ } 10,50 \\ \text{Te zamen van. . . } f 2362,50 \end{array}$$

En dus is ook hier voor één Gulden gerekend *f* 2,3625.

De munt wordt Gulden Halling genoemd, omdat zij juist de helft bedroeg van den gouden Zetelaar, die dus *f* 4.725 deed.

Maar hoe eenvoudig dergelijke en andere herleidingen ook mogen zijn, er komen in diezelfde rekening toch ook vele ingewikkelder bepalingen voor. Zoo vordert de ontraadseling van het volgende stellig meer inspanning dan bij de oplossing van een der vorige posten werd vereischt.

Anno 1340. Item computavi et misi in receptis computationis mene factae ante istam de Petro, dicto Blare de Walaccia, qui debuisset domino comiti praeslitisse per litteram domini, datam apud Middelburgh facta quinta post translationem beati Martini anno 40, qui non praeslitit et idcirco reddo hic eandem litteram et computo hic in expositis, 40 sc. gr. uno socio pro 1 d. gr. computato et 19 sociis et 3 coppekiuis pro 1 scuto, facit scuto pro 18 d. gr. 37 sc. 6 d. (bladz. 61).

In dezen post heeft men met tweeërlei geld of ponden te doen, iets wat terstond wordt opgemerkt bij eene aandachtige beschouwing daarvan. De rekening toch bestond uit 40 schellingen, waarvoor echter maar 37 schellingen en 6 d. groot of $37\frac{1}{2}$ schelling in rekening werd gebracht. De redenen van het yerschil in deze aantallen schellingen waren

gelegen in de omstandigheid, dat de uitkeering was gesteld in een kleiner, de verantwoording in een grooter pond.

Het Pond Groot van f 42.00, waarin, zooals wij vernamen, de rekening van den Thesorier is gesteld, was het pond van 20 Guldens van gewicht of van 16 gouden Lammen, en daarom is, zoowel $20 \times f$ 2.10, als $16 \times f$ 2,625 = f 42,00.

Tijdens het gebruik van dit Pond Groot hier te lande, was elders, doch vooral bij onze buren in Brabant, reeds in gebruik het pond van 15 gouden Lammen, dat alzoo gelijk stond met $15 \times f$ 2,625 of f 39,375. Dit was het eerste zoogenaamde „Pond der Gezellen,” en de groot daarvan, overeenkomende met f 39,375 : 240 = f 0,1640625 of f 0.16¹³/₃₂, heette „socius” of „gezel.”

De schelling van dit Pond der Gezellen deed f 39,375 : 20 = f 1.96875 en 40 van deze worden in de rekening bedoeld. En om het duidelijk te maken, dat de 40 schellingen werkelijk op dit pond betrekking hadden, wordt gezegd, dat 19 sociis of 19 gezellen daarvan met nog 3 gewone koppekines het bedrag van het Schild opleverden.

De gezel van het vreemde pond kennen wij; deze deed volgens bovenstaande deeling f 0.1640625 en het kopje of de koppekine was de eenheid of de penning van het Tournooisch

van het in de rekening gebruikte Pond Groot. Van dit Pond deed het Tournooische payment $f 42,00 : 16 = f 2,625$ en de penning of de koppekine ervan had gang voor $f 2,625 : 240 = f 0,0109375$ of $0,01\frac{3}{32}$. 1)

Nu moet de waarde van het Schild gelijk zijn aan 19 sociis of gezellen, elk van $f 0,1640625$, en 3 koppekines, elk van $f 0,0109375$, 't geen juist is, want:

$$\begin{aligned} 19 \text{ sociis, } 19 \times f 0,1640625 &= f 3,1171875 \\ \text{en } 3 \text{ kopp}^s. \quad 3 \times \text{„ } 0,0109375 &= \text{„ } 0,0328125 \\ \text{Samen voor het Schild } &f 3,15 \end{aligned}$$

De klerk heeft evenwel willen zeggen, verminder het bedrag van het Schild met 3 koppekines en deel de rest door 19, dan is de uitkomst gelijk aan den gezel of den groot van het onbekende pond. Dit doende, heeft men:

$$\frac{f 3,15 \div 3 \times f 0,0109375}{19} = f 0,1640625$$

Men heeft dus de gezel nauwkeurig bepaald; met die kon nu ook de schelling worden berekend, want deze was gelijk aan twaalf maal de gezel, of gelijk $12 \times f 0,1640625$ of $1,96875$. Het pond, overeenkomende met 20 β , deed $20 \times f 1,96875$ of $f 39,375$.

Vervolgens nu de rekening nagaande, blijkt dat de uitkeering, bestaande uit 40 β gezellen,

1) De Koppekine van $f 0,0109375$ stond gelijk met $\frac{1}{10}$ gedeelte van den Romeinschen Sertertius. Zie ook bladz. 120 van de vorige afl.

gelijk was aan $40 \times f 1,96875$ of . . . $f 78,75$
 Hiervoor verantwoordde de klerk in
 het bekende stelsel van $f 42.00$
 slechts $37 \beta 6 d$ of ook:
 37β Groot, $37 \times f 2,10 = . f 77,70$
 $6 d.$ „ $6 \times „ 0,175 = . „ 1,05$
 Samen. $f 78,75$

De 40 schellingen, in den tekst bedoeld, staan ook gelijk met 2 £, weshalve het verantwoordde bedrag tevens moet overeenkomen met $2 \times f 39,375$ of $f 78,75$. En daar men in deze te doen heeft met ponden van 15 gouden Lammen, zal de geldsom eindelijk ook gelijk wezen aan $30 \times f 2,625$ of $f 78,75$. De uitkeering gold alzoo een zeer oud pond van 30 gouden Lammen.

Ook in het onderstaande heeft men met tweeërlei munt of ponden te doen, maar de bepalingen daaromtrent zijn minder ingewikkeld.

Anno 1340. Per dominum de Haemstede et magistrum Nicholaum Merce apud Antwerpiam dominica post Mathie solvi Bolduino Gentias de Sluza pro salmonibus de Scrothia et aliis providenciis ductis ad providenciam domini ante Cornacum 4 £ 10 sc. gr. sento pro 20 d. gr. valent, scuto pro 18 d. gr. 4 £ 12 d. (bladz. 52)

Hier deed in het eene geval de groot $f 3.15 : 20 = f 0.1575$; in het andere had zij

eene waarde van $f\ 3.15 : 18 = f\ 0.175$. Het bedrag, in den tekst bedoeld, is dus bepaald in een pond van $240 \times f\ 0.1575 = f\ 37.80$; de verantwoording is weder gesteld in het pond van $240 \times f\ 0.175 = f\ 42.00$

Van het Pond Groot van $f\ 37.80$, of van 12 Schilden, had de schelling gang voor $f\ 1.89$ en de groot voor $f\ 0.1575$; van het Pond Groot van $f\ 42.00$ deed de schelling, zooals bekend is, $f\ 2.10$ en de groot $f\ 0.175$, en met deze gegevens nu de beide bedragen in ons geld overbrengende, heeft men voor 4 £ 10 β:

4 £ Groot,	$4 \times f\ 37.80 =$	$f\ 151.20$	
10 β „	$10 \times „\ 1.89 =$	<u>„ 18.90</u>	
	Samen		$f\ 170.10$

En voor de 4 £ 12 d. gr.:

4 £ Groot,	$4 \times f\ 42.00 =$	$f\ 168.00$	
12 d. „	$12 \times „\ 0.175 =$	<u>„ 2.10</u>	
	Samen		$f\ 170.10$

Het aan BOUDEWIJN, GILLES VAN SLUIS overgedragen bedrag stemt dus volkomen overeen met de verantwoording ervan.

't Is duidelijk dat het in dit alles aankomt op de zekerheid van de waarde van het Schild. Wij berekenden die op $f\ 3.15$; voor het bewijs dat deze opgave juist is, kunnen velerlei berekeningen en beschouwingen gele-

verd worden. Hier zij alleen opgemerkt, dat het Schild in ons pond Vlaamsch, in dat van f 6.00, gold voor 63 stuivers; bij het door bovengenoemden Thesurier gebruikte pond van f 42.00 blijkt de munt slechts gegolden te hebben voor 18 grooten, overeenkomende met 9 stuivers. Deze opmerking is van gewicht; zij bevat als het ware het geheele bewijs voor de juistheid van het berekende bedrag voor het Schild.

Nemen wij aan, dat het alsnog onbekend is in welk pond de rekening vanden Thesaurier gesteld is, doch dat, zooals gebleken is, de aantallen stuivers voor de waarde van het Schild in betrekking tot de twee genoemde ponden tot elkander staan als 63 : 9, dan is alleen met die wetenschap het onbekende pond te bepalen. Het is toch duidelijk, dat bij den vasten gang van het Schild, het aantal stuivers voor deszelfs waarde benoodigd, is toegenomen in evenredigheid van de verkleining van het pond. De bedragen der beide ponden staan alzoo in omgekeerde reden van de stuivers tot elkander, als 9 : 63 of als 1 : 7; dat is, zevenmaal het kleinste of ons pond van f 6.00, is gelijk aan eenmaal het grootste of het door den Thesurier gebruikte pond, waaruit voortvloeit, dat dit laatste ook gelijk moet zijn aan $7 \times f$ 6.00 = f 42.00.

Staat het bedrag van dit grootste pond

gelijk met f 42.00, en is het verder bekend, dat ook dit grootere pond, evenals elk ander, verdeeld is geweest in 20 schellingen elk van 12 grooten, dan levert toch stellig de waarde-bepaling, zoo van diens schelling als zijne groot, ook geenerlei bedenking meer op.'

Aan de kennis van het Schild is voor het bepalen van ponden en munten veel, zoo niet alles gelegen, en van daar dat een ernstige studie omtrent dit geldstuk zich als van zelf aanbeveelt.

Het schild was aanvankelijk de schelling van het Pond Groot van f 63.00. Het stond daarbij gelijk met 12 grooten of 6 stuivers. De bepaling voor de munt op 12 grooten of 6 stuivers, is de oudste, die wordt aangetroffen, en de aantallen stuivers, waarin het Schild in dit en ons pond Vlaamsch wordt uitgedrukt, staan tot elkander, als 6 : 63; de ponden zelf vormden alzoo de verhouding van 63 : 6.

Later, bij de invoering van het reeds hier voren genoemde Pond Groot van f 37.80, deed het Parisis f 37.80 : 12 = f 3.15 en daar de Franschen sinds lang gewoon waren de hoofdmunt voor hun payement steeds te bestempelen met den naam van Kroon, kreeg alzoo ook het bedrag van het Schild den naam van Ecu of Kroon.

Tholen, Mei 1900.

A. HOLLESTELLE.
